

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ (ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ НОТАТКИ)

Ю. БАРАБАШ
*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
проректор з навчальної роботи,
завідувач кафедри конституційного права України
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)*

У першому писаному конституційному документі, Основному Законі США 1787 р., категорія «демократія» не згадується. При цьому саме Конституція цієї країни вважається яскравим взірцем втілення демократичного ладу і таких його засад, як виборність вищих посадових осіб, поділ влад, судовий конституційний контроль та ін.

Чинний Основний Закон України хоча і застосовує у своїй термінології «демократію», проте не надто зловживає цим: окрім ст. 1, в якій закріплена демократія як основа конституційного ладу, ця категорія вживається також у преамбулі та ст. 69, де вибори та референдум визначені як форми безпосередньої демократії.

Проте така ситуація не є типовою для країн молодшої демократії. Порівняно з іншими державами, об'єднаними раніше Варшавським договором, Конституція України виглядає досить

стриманою в частині захисту демократії як елементу конституціоналізму. Приміром, у Конституції Польщі 1997 р., окрім визначення республіки як демократичної країни, цей принцип згадується також у контексті завдань, які ставляться перед політичними партіями («здійснювати демократичними методами вплив на формування політики держави» (ст. 11); встановлення цивільного і демократичного контролю над Збройними Силами (ст. 26); встановлення таких обмежень у реалізації конституційних прав і свобод, які можливі лише в демократичній державі (ст. 31); встановлення можливості збору інформації про особу виключно в цілях, допустимих у демократичній правовій державі (ст. 51)).

Ми схильні пояснювати таку різницю у підходах вітчизняного та польського законодавця, окрім політичних та правових традицій, конкретної політико-правової ситуації на момент

визначення конституційного ладу, ще різним ставленням до такого явища, як «войовнича (озброєна) демократія». Певним чином ця невизначеність наших політиків в орієнтирах подальшого розвитку дається взнаки і зараз, коли ностальгуючі за радянськими часами політичні сили, що, до того ж, мають представництво на рівні парламенту та регіональних рад, роздмухують, а інколи навіть і очолюють сепаратистські рухи на сході країни. Доречно зазначити, що саме «войовнича демократія» стала в багатьох країнах, зокрема і в ФРН (країні-засновниці цієї конституційної доктрини), надійним механізмом захисту вільного демократичного ладу та недопущення появи реакційних сепаратистських рухів.

Але не тільки ця проблематика має хвилювати конституцієдавця. Конкуренція різних форм демократії, дієвість окремих із них, запровадження нових – все це має бути на порядку денному при проведенні конституційної реформи, і саме на ці питання ми спробуємо відповісти у межах цієї статті.

Коли створювалася Українська держава було багато надій та сподівань на те, що ми зможемо обрати новий демократичний вільний шлях розвитку. Важливою запорукою цього мало стати запровадження справді демократичних інститутів та практик, і їх закріплення на найвищому, конституційному рівні.

У Концепції Конституції України, затвердженій Верховною Радою України 19 червня 1991 р., зазначалося, що в основі майбутнього конституційного ладу має лежати принцип народовладдя, який передбачає можливість реалізації влади сувереном як безпосередньо, так і через депутатів різних рівнів. Визнавалася наявність у народу законодавчих повноважень, які він міг би здійснювати шляхом проведення референдуму. При цьому допускалося

проведення ініціативного референдуму, в тому числі, з метою вирішення державно-правових конфліктів (про що свідчить можливий предмет такого референдуму – дострокове припинення повноважень Президента). Звертає на себе увагу також пропозиція про необхідність закріплення принципу «політична влада досягається тільки через вільні демократичні вибори».

На наступному етапі конституційного процесу був запропонований цілісний проект нової Конституції України (Постанова Верховної Ради України від 1 липня 1992 р. № 2525-ХІІ) (далі – Проект). Цей документ вельми цікавий для нас з погляду фіксації окремих демократичних норм. Передусім зазначимо про досить розлоге закріплення принципів виборчого права: тут і періодичне проведення виборів до парламенту, і вільність і рівноправність у висуненні кандидатів, і рівність можливостей для усіх кандидатів, і контроль за джерелами фінансування та витратами на виборчу кампанію (статті 118, 120 Проекту).

Достатньо багато уваги приділяється і інституту всеукраїнського референдуму. Серед достойних уваги моментів – обов'язковість проведення референдуму для вирішення питань входу України в міждержавні союзи та військово-політичні об'єднання, і вимоги до формулювання питання референдуму (ст. 177 Проекту). Звичайно, не всі подібні питання мають бути об'єктом саме конституційного регулювання, але, разом з тим, окремі аспекти виборчого права, зафіксовані в Проекті, виглядають досить прогресивними і в теперішніх умовах.

Можемо на цьому етапі поставити певні проміжкові питання. Наприклад, чому законодавець відмовився від низки перерахованих вище цілком корисних позицій, виклавши питання демократичної участі у реалізації вла-

ди максимально лаконічно? Можливо, спрацювала порада про економію конституційного тексту, точніше кажучи, більш раціональне та узагальнене визначення предмета конституційного регулювання. Певним свідченням цього можуть бути слова голови Робочої групи, створеної Конституційною комісією, А. Корнєєва: «У проекті 26 жовтня 1993 року було 2 699 строк і 13 305 слів, у нашому тексті (проекті, підготовленому групою. — Ю. Б.) — 1 716 строк і 9 517 слів» [1, 243].

Однак при цьому дивно є, наприклад, відмова від досить зрозумілого і поширеного у західних демократіях інституту доступу до публічної інформації: в оприлюдненому в 1992 р. проекті передбачалося визнати за громадянами право знайомитися з відомостями про них, а також з офіційними документами, які зберігаються у державних органах і установах, органах місцевого і регіонального самоврядування (ст. 30).

Більше того, в процесі роботи над змінами до Конституції в межах Конституційної Асамблеї неодноразово наголошувалося, що експертним середовищем пропонується ціла низка цікавих новацій. Однак, як у відомому прислів'ї про те, чим є насправді щось нове, виявляється, що такі новації неодноразово ініціювалися раніше і потрапляли до тексту проектів чинного Основного Закону.

Наприклад, той же інститут народної законодавчої ініціативи пропонувався як першою Конституційною комісією (голова Л. Кравчук), так і другим складом комісії (співголови Л. Кучма та О. Мороз) [1, 243; 2, 204]. При цьому в останньому випадку навіть планувалося зафіксувати згаданий інститут народовладдя у назві відповідного розділу Конституції. Пропонувалося назвати третій розділ «Вибори. Референдум. Народна законодавча іні-

ціатива» (за словами голови Робочої групи А. Корнєєва, «таким чином, закріплюються всі головні форми народного волевиявлення» [1, 243]). Більш того, на наступних етапах підготовки Конституції навіть виникла пропозиція запровадити «народну конституційну ініціативу»: громадяни України, що мають право голосу, у кількості не менше 1 млн, могли б ініціювати законопроект про внесення змін і доповнень до Конституції [3, 464].

Зрозуміло також і те, що всі подальші баталії навколо тексту Основного Закону концентрувалися довкола питання про розподіл повноважень між двома центрами влади — парламентом та президентом. Лише епізодично виникали дискусії відносно мовної політики, державних символів та особливостей статусу Криму, спричинені присутністю у Верховній Раді України потужних фракцій прихильників комуністичних та націоналпатріотичних поглядів.

В остаточному варіанті Основного Закону, як і у більшості попередніх, були закріплені принципи демократії та народовладдя на рівні засад конституційного ладу. Натомість сам механізм реалізації народовладдя, а також доля самих інститутів демократії до кінця залишилися незрозумілою.

По-перше, увага законодавця була сконцентрована лише на двох складових народовладдя, а саме: безпосередній і представницькій демократії. При чому безпосередня складова демократичного врядування народу була схожа більше на гасла, ніж на дієві норми. Такий висновок дозволяє зробити аналіз положень розділу III Основного Закону, з якого мало зрозуміло, яким чином народу досягти бажаного через ініціювання референдуму.

Додаткових аргументів додав також і Конституційний Суд України, який витлумачив ці конституційні поло-

ження у такий спосіб: ініціативний референдум може бути виключно імперативним, отже, на нього має бути винесено конкретне рішення, яке не підлягає затвердженню жодним органом. При цьому низка державних інституцій може стати на перепоні таких ініціатив, визнавши референдумне питання неконституційним (рішення Конституційного Суду України від 27 березня 2000 р. № 3-рп/2000 та від 16 квітня 2008 р. № 6-рп/2008). Зазначені органи влади, насамперед Центральна виборча комісія (далі — ЦВК), усвідомили це тлумачення по-своєму, встановивши, зокрема, що обов'язковість рішень референдуму означає необхідність винесення на нього виключно певного нормативного акта. Як наслідок — ціла низка ініціативних кампаній, які закінчувалися безрезультатно через жорстку позицію ЦВК щодо формулювання пропонованих питань.

До цього можемо також додати і малоефективність гарантій виборчого права. Найбільш яскраво це ілюструється запровадженням в Україні дуже сумнівної з точки зору стандартів «європейської ефективної демократії» пропорційної виборчої системи із закритими списками. На подібні кроки законодавця зі зміною виборчої системи Конституційний Суд України відповідав, що визначення типу системи належить до компетенції Верховної Ради України і є фактично питанням «політичної доцільності» (Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 1998 р. № 1-рп/98). Не менше запитань викликало і рішення органу конституційної юрисдикції щодо чергових виборів до органів місцевого самоврядування міста Києва. Вочевидь, що ідея про фіксацію на конституційному рівні принципу періодичності виборів повинна знову набути своєї актуальності під час кон-

ституційного реформування (зазначимо також про те, що на етапі розробки чинного Основного Закону експерти неодноразово наполягали на цій позиції, посилаючись на відповідний міжнародний стандарт із ч. 3 ст. 21 Загальної декларації прав людини 1948 р.).

Тобто, незважаючи на всю гучність положень ст. 5 Конституції України, реальні механізми реалізації демократії виявилися далекими від ідеалу. При цьому, якщо у випадку із безпосередньою демократією ми принаймні можемо бачити у загальних контурах її реальну дієздатність, то окремі інститути демократії взагалі залишилися поза увагою конституцієдавця (чи, точніше кажучи, згадка про них у конституційному тексті є аж занадто фрагментарною).

Йдеться, передусім, про таке поширене в європейських конституційних системах явище, як демократія участі. Чи не вперше найбільш концентровано форми такої демократії були зафіксовані на рівні Лісабонської угоди 2007 р., якою доповнювалися угоди про створення ЄС. Так, внаслідок відповідних доповнень з'явилася ст. 8В, якою передбачається постійне інформування про свою діяльність інституцій Союзу з метою обміну думками всіма зацікавленими сторонами, їх (інституцій) обов'язок вести відкритий діалог із представниками громадянського суспільства, широкі консультації Європейської комісії з усіма сторонами того чи іншого питання, можливість ініціювання громадянами країн-ЄС (не менше 1 млн осіб) питання перед Європейською комісією.

Вітчизняний дослідник В. Бортников, характеризуючи демократію участі (чи «партиципаторну демократію» — на англійський манір), надає їй таке визначення: «Це система правління, в якій рядові громадяни скоріш

управляють собою самі, ніж за допомогою обрання представників, котрі правили від їх імені» [4, 46]. Звичайно, що це, так би мовити, ідеальний варіант функціонування партиципаторної демократії. У звичайних умовах вона є скоріш своєрідним заміником референдумних інститутів та діє у тісних зв'язках з інститутами представницької демократії. Фактично застосування інститутів демократії участі компенсує вади представницьких форм демократії насамперед як відстороненість громадян від процесів здійснення влади та часте ігнорування представницькими владними інституціями запитів суспільства.

З цього приводу Б. Барбер навіть створив класифікацію існуючих демократичних режимів, поділивши їх на унітарні демократії та сильні демократії учасницького типу. Переваги останньої полягають у тому, що вона «розв'язує конфлікт за умов браку незалежної основи за допомогою постійної участі в політичному процесі, безпосереднього самоврядування і створення політичної спільноти, здатної трансформувати залежних приватних індивідів у вільних громадян, а часткові й приватні інтереси — у громадське добро» [5, 259].

При цьому спостерігається певна тенденція — чим нижче рівень здійснення влади (від центру до громади), тим різноманітнішими є форми такої демократії участі, і тим значніше є її вплив на кінцевий результат. Американські дослідники відзначають значну активність саме на рівні штатів та місцевого самоврядування. Цьому сприяє значна зацікавленість громадян у відстоюванні своїх прав та інтересів. Наприклад, згаданий нами інститут народної ініціативи передбачений законодавством 23 штатів [6, 273]. Однак загалом не слід мати ілюзій щодо того, що громадяни США,

Швейцарії чи іншої країни, де позиції інститутів демократії участі є достатньо сильними, щодня займаються написанням петицій чи створенням відповідних ініціатив. Як слушно зазначається у науковій літературі, з самого початку засновники інститутів народної ініціативи та референдуму вважали їх «за зброю, до якої повинні вдаватись громадяни, щоб розбити усталеність і зашкарублість роботи законодавчих органів штатів», як «бунт проти монопольно контрольованої ситуації» [6, 278].

Що стосується нашої держави, то весь час наші політики, немов мантру, повторюють про те, що народу потрібно надати якомога більше прав самостійно вирішувати питання державного значення. Натомість, як вже зазначалося, окремі інститути учасницької демократії були відкинуті на етапі ухвалення остаточного тексту Основного Закону, а ті, що залишилися, виявилися або заблокованими, або ж мало-ефективними.

У контексті роздумів про партиципаторну демократію варто згадати про формулу, зафіксовану в ч. 1 ст. 38 Конституції України. У цій статті право громадян на участь у виборах та референдумах сформульовано поряд із правом на участь в управлінні державними справами, при цьому в такий спосіб, що дозволяє певною мірою ставити питання про самостійність цього правомоччя. Певним додатковим аргументом на користь такої позиції може бути і те, що в ст. 69 вказується, що народне волевиявлення може здійснюватись як через вибори та референдум, так і через «інші форми безпосередньої демократії». У літературі почали відносити до таких «інших форм» мирні зібрання, петиції, місцеві ініціативи тощо [7, 150–151]. При цьому потенційно поширивши таке розуміння і на право

на участь в управлінні державними справами.

Однак, на нашу думку, такі висновки не є цілком обґрунтованими. По-перше, як ми вже змогли переконатися, творці Конституції України на певних етапах її створення окрім виборів та референдуму передбачали також можливість започаткування народної законодавчої та конституційної ініціатив. Відповідні інститути мали б бути текстуально розміщені разом зі згаданими формами безпосередньої демократії у розділі, що починався б із цитованої норми ст. 69 чинної Конституції. У такому варіанті присутність у формулі категорії «інші форми демократії» виглядало б більш логічно. Попри те законодавець, вилучивши «ініціативні» інститути, на останніх етапах, швидше за все, не звернув увагу на необхідність при цьому відкорегувати норми ст. 69.

По-друге, звернувшись до історичних матеріалів, ми можемо побачити, що члени Конституційної комісії акцентували увагу на тому, що не варто виокремлювати за допомогою синтаксичних засобів «право на участь в управлінні державними справами». Оскільки може виникнути питання про те, в яких ще формах можна реалізовувати таку участь. Тому пропонувалося взяти за зразок підхід до формулювання подібних прав у Загальній декларації прав людини: «Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників» (ст. 21) [3, 245–249]. Така формула дійсно виглядає більш досконалою.

Тож, дійсно, може виникнути запитання: а де ж тоді «учасницька» складова української демократії? По-перше, законодавець не визнав за можливе надати громадянам право ініціювати розгляд проектів законів у парламенті.

По-друге, відмовився встановлювати конституційну можливість вільно отримувати інформацію від органів влади про їх діяльність (щоправда, врешті-решт внаслідок тривалого наполягання Ради Європи парламенту довелося відновлювати це право шляхом прийняття Закону України «Про доступ до публічної інформації»). А без наявності такої інформації навіть найбільш зацікавленим в участі у виробленні державних рішень громадянам важко діяти та правильно аналізувати ситуацію.

По-третє, незважаючи на закріплення в Основному Законі, не менш легкою видалася доля права на участь у мирних зібраннях. Сьогодні майже кожен говорить про необхідність прийняття закону, в якому б детально вписувався механізм реалізації цього права та встановлювалися відповідні гарантії. Втомилися про це говорити і європейські експерти та правозахисні інституції. Достатньо пригадати останнє «нагадування» Європейського суду з прав людини у справі «Шмушкович проти України»: Суд в чергове наголосив на раніше висловленій позиції про те, що існуючий порядок проведення мирних зібрань є нечітким, громадяни, що виявили бажання провести мирні зібрання, не можуть передбачити наслідки своєї поведінки з погляду закону, а отже, і притягнення їх до відповідальності за порушення порядку проведення мирних зібрань важко назвати таким, що здійснюється у межах закону.

Доречно зазначити, що на підставі таких рішень Європейського суду з прав людини Верховний Суд України переглянув рішення місцевих судів, що були підставою для звернення до європейської правозахисної інституції, і дійшов достатньо цікавих висновків. Зокрема, Суд зазначив, що «власне наявність встановленого законом

порядку проведення мирних демонстрацій і факти його порушення... мали би бути підставою для адміністративної відповідальності за частиною першою статті 185¹ КУпАП. Але відсутність означеного законодавства виключає можливість покарання за його порушення, оскільки не може бути покарання за порушення неіснуючого порядку» [8]. Хоча при цьому найбільш авторитетні представники адміністративної юстиції стверджують, що наявні в Кодексі адміністративного судочинства України спеціальні положення про порядок розгляду спорів (статті 182–183) і є тим законом, який згадується у ст. 39 Конституції України як акт, на підставі якого суд може встановлювати обмеження у реалізації права на мирні зібрання [9, 343].

Тож сьогодні ми вже можемо констатувати, що на порядку денному конституційної реформи має стояти (поряд із питаннями децентралізації влади, реформи судової системи) також питання про суттєве переосмислення системи демократичних інститутів, які мають бути зафіксовані в Основному Законі. Перед цим ми маємо концептуально визначитися із тим, які механізми безпосередньої та учасницької демократії будуть мати ефект у нинішніх умовах, враховуючи ментальні та політико-правові особливості (звертає на себе увагу той факт, що перед початком роботи над остаточним варіантом Основного Закону Робоча підкомісія Конституційної комісії визначала, що статті проекту Конституції мають відповідати, зокрема, «особливостям, ментальності українського народу» [3, 6]).

Звичайно, передусім слід чітко зафіксувати наявність у громадян можливостей впливати на вироблення державних рішень і контролювати їх реалізацію. При цьому ми не схильні вважати за можливе повертатися до

вже рудиментних форм радянського народного контролю. Цілком нормальним буде запозичення європейського досвіду конституювання таких інститутів. Не слід також забувати про те, що ефективна політична демократія в інтерпретації Європейського суду з прав людини не може функціонувати без гарантованих свободи слова, зібрань та асоціацій. Ці три свободи, точніше кажучи їх ефективне гарантування, мають велике значення для партICIPаторної демократії, яка в розвинутих демократіях має суттєве деліберативне забарвлення, тобто дозволяє створити справжню атмосферу широкого громадсько-політичного дискурсу при ухваленні будь-якого важливого державного рішення.

Необхідно також вкотре звернути увагу на окремі нерозкриті в чинній Конституції України функціональні складові інститутів безпосередньої демократії. Йдеться передусім про «арбітражний» потенціал інституту всеукраїнського референдуму, який на етапі розробки Конституції був категорично відкинутий в контексті тієї аргументації, що «посадові особи вищого рівня не повинні грати в референдум» [3, 443]. Слід також пам'ятати і про вартісну складову безпосередньої демократії, оскільки вартість проведення одного референдуму цілком може дорівнювати річному бюджету парламенту.

Наостанок хотілося б зазначити, що дієва демократія неможлива без стійких республіканських традицій у суспільстві. При цьому розвиток такого «республіканського» суспільства визначається багатьма факторами, не менш важливими серед яких є освіченість населення (і в цьому контексті інформацією для роздумів мають стати такі приклади, як процедура голосування ромської громади Закарпаття на позачергових виборах Президента України

25 травня 2014 р.: за свідченнями голови місцевої ромської організації М. Горвата, через неграмотність багатьох виборців — представників цієї меншини спочатку на дільницю захо-

дить той із них, хто вміє читати, а потім повідомляє іншим під яким номером у бюлетені розміщений той чи інший кандидат) [10].

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Конституція незалежної України. Книга третя. Частина друга. Документи. Стенограми. — К., 1998. — 328 с.
2. Конституція незалежної України. Книга третя. Частина перша. Документи. Стенограми. — К., 1998. — 352 с.
3. Конституція незалежної України. Книга третя. Частина третя. Документи. Стенограми. — К., 1998. — 480 с.
4. Бортников В. Особливості участі громадян в концептуальних моделях демократії // Політичний менеджмент. — 2007. — № 3. — С. 38–50.
5. Барбер Б. Сильна демократія: політика учасницького типу // Демократія: антологія. — К., 2005. — С. 254–262.
6. Ціммерман Джозеф Ф. Учасницька демократія: відродження популізму // Демократія: антологія. — К., 2005. — С. 263–303.
7. Конституційне право України / за ред. В. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодики. — К., 1999. — 376 с.
8. Постанова Верховного Суду України від 3 березня 2014 р. у справі № 5-49к13 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37908429>.
9. Смокович М. І. Правове регулювання розгляду виборчих спорів: теоретичний і практичний аспекти. — К., 2014. — 576 с.
10. Як на Закарпатті голосують мультиетнічні громади [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=yBNb5vIOQ3A>.

REFERENCES

1. Konstytutsiia nezaleznoi Ukrainy. Knyha tretia. Chastyna druha. Dokumenty. Stenohramy [The Constitution of an Independent Ukraine. Book Three. Part Two. Documents. Verbatim Records], Kyiv, 1998, 328 p.
2. Konstytutsiia nezaleznoi Ukrainy. Knyha tretia. Chastyna persha. Dokumenty. Stenohramy [The Constitution of an Independent Ukraine. Book Three. Part One. Documents. Verbatim Records], Kyiv, 1998, 352 p.
3. Konstytutsiia nezaleznoi Ukrainy. Knyha tretia. Chastyna tretia. Dokumenty. Stenohramy [The Constitution of an Independent Ukraine. Book Three. Part Three. Documents. Verbatim Records], Kyiv, 1998, 480 p.
4. Bortnykov V. Osoblyvosti uchasti hromadian v kontseptualnyh modeliah demokratii [Peculiarities in Participation of Citizens in Conceptual Models of Democracy], *Politychnyi menedzhment*, 2007, no. 3, pp. 38–50.
5. Barber B. Sylna demokratia: polityka uchasnyskoho typu [Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age], *Demokratiia: antolohiia*, Kyiv, 2005, pp. 254–262.
6. Zimmerman J. F. Uchasnytska demokratiia: vidrozhennia populizmu [Participatory Democracy: Populism Revived], *Demokratiia: antolohiia*, Kyiv, 2005, pp. 263–303.
7. Konstytutsiine pravo Ukrainy [Ukrainian Constitutional Law], Kyiv, 1999, 376 p.
8. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 3 bereznia 2014 r. u spravi no. 5-49ks13 [Decision of the Supreme Court of Ukraine Dated 3 March 2014 in Case no. 5-49ks13]. Available at: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37908429>.
9. Smokovych M. I. Pravove rehuliuвання rozhlidu vyborchych sporiv: teoretychnyi i praktychnyi aspekty [Legal Regulation of Adjudicating Election Disputes: Theoretical and Practical Aspects], Kyiv, 2014, 576 p.
10. Yak na Zakarpatti holosuiut multyetnichni hromady [On How Multi-Ethnic Communities Vote in Transcarpathian Region]. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=yBNb5vIOQ3A>.

Барабаш Ю. Г. Конституційний вимір української демократії (історико-теоретичні нотатки)

Анотація. У статті детально аналізуються питання розробки проекту чинного Основного Закону України в частині запровадження форм представницької та безпосередньої демократії. З цією метою демонструється обговорення, що мало місце під час конституційного процесу, та основні напрацювання конституційних комісій. Автор робить

припущення про недосконалість існуючих форм демократичного врядування, зафіксованих у Конституції України. Передусім це стосується «арбітражного» потенціалу інституту референдуму, можливостей його ініціювання громадянами, гарантій виборчих прав. З урахуванням зарубіжного досвіду робляться пропозиції з удосконалення конституційної моделі демократії. Зокрема, звертається увага на необхідність розширення форм учасницької демократії, яка нині лише фрагментарно представлена в Основному Законі.

Ключові слова: демократія участі, конституційна реформа, референдум, народовладдя, народна законодавча ініціатива.

Барабаш Ю. Г. Конституционное измерение украинской демократии (историко-теоретические заметки)

Аннотация. В статье подробно анализируются вопросы разработки проекта действующего Основного Закона Украины в части учреждения форм представительной и непосредственной демократии. С этой целью демонстрируется обсуждение, имевшее место во время конституционного процесса, и основные наработки конституционных комиссий. Автор делает предположение о несовершенстве существующих форм демократического управления, зафиксированных в Конституции. Прежде всего это касается «арбитражного» потенциала института референдума, возможностей его инициирования гражданами, гарантий избирательных прав. С учетом зарубежного опыта делаются предложения по совершенствованию конституционной модели демократии. В частности, обращается внимание на необходимости расширения форм партисипаторной демократии, которая сегодня лишь фрагментарно представлена в Основном Законе.

Ключевые слова: демократия участия, конституционная реформа, референдум, народовластие, народная законодательная инициатива.

Barabash Yu. Constitutional Dimension of Ukrainian Democracy (Historical and Theoretical Notes)

Annotation. The article analyzes in detail the development of the form of representative and direct democracy in the current Constitution. To this matter, the author demonstrates the discussion that occurred during the constitutional process, and the main achievements of the constitutional commissions. The author makes an assumption about the imperfection of the existing forms of democratic governance enshrined in the Constitution. First of all, it concerns the «arbitration» potential of the institute of referendum, the possibilities of its initiation by citizens, guarantees of electoral rights. Taking into account the international experience the suggestions on improvement of the constitutional model of democracy are made. In particular, attention is drawn to the need to expand forms of participatory democracy, which today only fragments presented in the Basic Law.

Key words: participatory democracy, constitutional reform, referendum, popular sovereignty, popular legislative initiative.